

יוסף פרל הוצא מהגניזה

— מאת ג. קרסל —

מן המפורסמות הוא שספרות ההש" כלה העברית לא הצטיינה ביותר ביצירות בעלות ערך אמנותי, שיש בהן כדי הנאת קוראים והזנתם מעבר לתקופתם. אפייה המלחמתי של ספרות זו היה לא מעט על חשבון ערכן האמנותי הסגולי של היצירות ובשל כך נשארו בחלק המכריע בתחום היסטורי-תרבותי בלבד. תופעה נדירה היתה איפוא אישיותו של יוסף פרל (1773—1839), שהיה כאחד מלוחמיה המובהקים של ההשכלה וכן פתח תקופה חדשה בפרוזה הבל-טריסטית שמיזגה ערך אמנותי שטעמו לא פג עד היום הזה. לפני מאה וחמישים שנה בדיוק (1819) יצא ספרו „מגלה טמירין“, מחרוזת סיפורים סאטיריים על חסידות ומזיגה של ספר מגמתי בפרוזה סיפורית נחמדה ביותר, שלא אחת „שכח את עצמו“ המחבר ו„שקע“ להנאתו בתחום הסיפור. ספרו השני „בוהן צדיק“ לא הגיע לרמתו של הראשון, אף שגם חשיבותו אינה מבוטלת כל עיקר. הספר „מגלה טמירין“ הוא בצורת חליפת מכתבים, בינוסח ובסגנון של החסידים ומבחינה חיצונית יכולת לחשוב שלפניך ספר-חסידים מובהק. אולם עם קריאה קלה אתה מגלה, שפרל נטל מהחסידים את כלי נשקם ועשה מהם קרגיים לנגה, בעצמה לא רגילה, את החסידים עצמם. הצורה שימשה לו פתיון לצוד בחרמו את החסידים והיראים לשם הריסת אמונתם ב„צדיקים“.

לא ידענו עד ימינו אנו, שעם חיי בורו של „מגלה טמירין“ היתה כבר מאחורי פרל מסורת ספרותית בתחום הסאטירה בצורת חיקוי לספרות החסידים, אף היא במגמה דומה: ל"חקות במירב האפשרי נוסח מסויים של ספרות החסידות במגמה אנטי-חסידית. הפעם לפנינו פנינה ספרותית זו, שהיתה מונחת בכתובים עד עתה ויצאה במהדורה מדעית מפוארת בידי שני חוקרים מובהקים (ה"אחד לידיש והשני לעברית), הפרו"פיסורים חנן שמרוק ושמואל ורסל (*).

ידענו את פרל כאחד הפותחים את הספרות העברית המודרנית. אולם לא ידענו שבד בבד הוא ניצב גם בפתחה של הספרות היידית המודרנית, שכן נתגלה הדבר כמעט מאה שנה לאחר מותו, עם פירסום כתביו ביידיש (ב"1937) על-ידי יו"א ב"ווילנא. הפעם לפנינו פרל דו-לשוני, שכן מתפרסמת יצירתו ה"אחת בעברית וביידיש גם יחד, ב"נוסף לשינויי נוסחאות של פרל עצמו ליצירה דו-לשונית זו, שעל ידם

(* יוסף פרל. מעשיות ואיגרות מצריים אמיתיים וטאנשי שלומנו. ההדירו לפי כתבי-היד של המחבר והוסיפו מבוא וכיאוורים: חנן שמרוק ושמואל ורסל. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ירושלים, תש"ל.

אתה עומד גם על דרכו של פרל ב"מעבדתו" הספרותית וכיצד ליטש ושינה מלשון ללשון ובאותה לשון עצמה. באחת, נפתח לנו צוהר לא רגיל להצצה לעולמם של סופרים דו-לשוניים, שתפסו את כותל המזרח של ספרותנו העברית והיידית במאה ה"ט והעשרים.

ביצירתו זו של פרל, שקדמה ל"מגלה טמירין" מבחינה כרונולוגית, אתה רואה בעליל, כיצד הוא נוטל יצירה חסידית רבת השפעה, כסיפור ריו של ר' נחמן מברצלב, „מוסיף“ ואף „משלים“ סיפוריו בנוסח של ר' נחמן, וכמובן במגמה הפוכה: ל"הלעיג על ה„צדיקים“. תוך כך שוקע פרל עצמו בתחום הסיפורי ודומה ש"אין קץ לכושר האמצאה שלו בתחום העלילה המסתובבת — והכל בנוסח הסיפורי החסידי בשתי הלשונויות גם יחד: עברית ויידיש (שני הטכסטים נדפסים כאן בצורה מקבילה: למע"ל העברי ולמטה היידי).

אכן, גם לפרל היה, כמו לכל ה"משכילים העברים ולא רק באותם ימים, יחס שלילי ליידיש. אולם, ואף זה כדרכם של רובם ככולם של סופרי רי עברית בתקופת ההשכלה, הוא כתב יידיש ואף נאבק ביצירת סגנון מודרני ליידיש, הנוטה מה„טייטש“ המסורתי עד אז מזה ומהגרמנית מ"זה, ומתקרב ללשון הדיבור. וודאי שנכון הוא ההסבר לכתיבה משופעת זו ביידיש, החל במנדל לפין עד מנדלי: הם ביקשו להגיע להמונים. אולם נכון גם הטעם האחר, שבמידה שאני רואה, אין הוא תופס מקום כלשהו בהקר התופעה הזו — כל אלה אהבו את לשון-ההמונים, אף שבגלוי וכלפי חוץ יצאו כנגדה.

חסיד ברצלבי תמים כותב איפוא לריעו בלבוב, שם עושה כביכול ר' נחמן, שירשום שם את סוף הסיפור הראשון בסיפורי ר' נחמן („מעשה מאבדת בת-מלך“), משום „שאתם (מקבל המכתב משה בר"ו, שמתוך גרונו מדבר פרל עצמו) הייתם תמיד אצל רבנו והיה לכם זכיה לשמוע דבריו המתוקים והמוטעמים לחיך ו"לאוזן. אשר לכם ולקהלתכם, שהיה לכם זכיה כזה“. משה בר"ו נשמע לו ובנוסח דומה של חסיד תם הוא „רושם“ לו את ההשלמה לסיפורו ה"ראשון של ר' נחמן בצירוף סיפור חדש: „מעשה מאבדת בן מלך“, התופס מרבית הספר בשני גוסי, העברי והיידי.

אתה קורא את סיפורי ר' נחמן ונוטל סיפורו זה של פרל והרי ל"פניך חיקוי מופלא ויחד עם כך, שונה, בצורה ובתוכן גם יחד, ה"מקופל וחבוי בעטיפי עטיפות ורק לעתים רחוקות מבצבצת המגמה (ל"דעת המהדירים היה פרל מוחק זאת אילו הוציא את הספר בדפוס) ה"אנטי-חסידית, כגון ההשוואה בין שבת צבי ותלמידו נתן העזתי לר' נחמן ותלמידו-מזכירו ר' נתן מנמי"רוב.

המהדירים שיקעו רוב ידע ועמל בשיחזור היצירה וההתכתבות בי"ה חסיד לבר"ו ובמבוא הנרחב ביררו את כל הבעיות הכרוכות ביצירה דו-לשונית זו, בירורים החורגים הרחק מעבר ליצירה הנידונה ונעשים אבני פינה להקר הספרות הדו-לשונית שלנו. יחד עם כך נתוספה לספרו-תנו בשתי הלשונויות פנינה ספרותית, שאתה קורא אותה גם עתה בהנאה מרובה.